

سه‌تار

از سازهای مضرابی موسیقی ایرانی است که آنرا را معمولاً با مضراب نمی‌نوازند و با ناخن، زخمه می‌زنند.

سه‌تار و انواع سازهای شبیه به آن مانند دوتار و تنبور و چگور در نواحی مرکزی آسیا و خاورمیانه رواج داشته‌است. به نظر می‌رسد که سه‌تار از قرن چهارم رواج داشته‌است.

تاریخچه

سه‌تار در گذشته سه سیم (تار) داشته و اکنون چهار سیم دارد (البته سیم سوم و چهارم آن نزدیک به هم قرار دارند و هم‌زمان نواخته می‌شوند و مجموعه آن دو را معمولاً سیم «بم» مینامند). با گذشت زمان کسانی چون ابونصر فارابی، ابوعلی سینا، صفی‌الدین ارموی و از متأخران ابوالحسن خان صبا لزوم افزایش یک سیم دیگر (این سیم از نظر تاریخی سیم چهارم است ولی سیم سوم خوانده می‌شود) به این ساز را درک کرده و سه تارهای امروزی دارای چهار سیم هستند. سیم سوم سه

تار به سیم مشتاق معروف است و به روایتی از ابوالحسن صبا این سیم را نخستین بار درویشی به نام مشتاق علیشاه به این ساز افزوده است.

برخی از جمله عده‌ای از عرفا به آن «اوتار» نیز می‌گویند.

وجه تسمیه

کلمات سه‌تار (ستار)، گیتار، ختار (نام آرامی یا آسوری ساز) همه می‌توانند از یک ریشه باشند. لذا تعبیر ستار به ترکیب سه و تار چندان منطقی به نظر نمی‌رسد. عامل دیگری که این فرضیه را می‌پاشد. معمولاً کسر فارسی در هند و sitar تقویت میکند طرز تلفظ آن در هند به صورت در quattro کوتاه تلفظ می‌شود. با توجه به شباهت عدد چهار در فارسی، افغانستان به صورت در روسی و چاتور در هندی (همه به معنی چهار) با نام سازهای سیمی مختلف четыре لاتین، مانند ستار، سیتار، خیتار، و گیتار (نام سازهای سیمی مختلف) میتوان فرض کرد که از روز اول این ساز سیمی چهار تار داشته و به همین لحاظ ستار نامیده می‌شده است. این فرض که نام گیتار و ستار ریشه تاریخی مشترک داشته باشند چندان دور از واقع به نظر نمی‌رسد. حالا باید دید در کدام زبان هندواروپائی چهار را به صورت ستار یا احتمالاً تستار (توجه هموطنان ترک و اصفهانی "چ" را به شکل "تس" تلفظ میکنند) تلفظ می‌کرده اند. البته این احتمال هم هست که ستار حاصل تغییر چتار یا چیزی مانند آن با گذشت زمان باشد.

نکته دیگری که ما می‌گوئیم ستار از خانواده سازهای های زهی است و نمی‌گوئیم از خانواده سازهای تار نشان می‌دهد که ایرانیان اولیه از کلمه تار به معنی سیم سازهای زهی استفاده نمی‌کرده، بلکه لغت زه به این منظور استفاده می‌شده است. و چه بسا که در مقطعی از تکامل زبان فارسی قسمت دوم نام سه تار، و بر اثر یک اشتباه تاریخی، به جای زه برای نامیدن سیمهای مرتعش جایگزین شده و رواج پیدا کرده اند. تار یا تان (که فعل تنیدن هم از آن مشتق میشود) همواره در نقطه مقابل پود به کار می‌رود و در مثالهای فرهنگ دهخدا و سایر لغت نامه ها همواره تار و پود با هم آمده یا اشاره به تار به مفهوم مقابل پود است. ریشه "تان" به معنی کشیده شده می‌باشد.

در مورد تاریخچه نام گیتار در نسخه انگلیسی این دائرةالمعاف میخوانیم:

، به نوبه cithara، مأخوذ از لغت لاتین guitarra لغت فعلی گیتار گرفته شده از لغت اسپانیایی فارسی است. sihtar یونانی، و احتمالاً مأخوذ از kithara خود مأخوذ از لغت

در مورد فقه لغت منشاء نام ساز سی تار هندی نیز در نسخه انگلیسی این دائرةالمعاف میخوانیم:

در زبان فارسی کلمه سی تار و سه تار به صورت تحت الفظی به معنی 30 زه و 3 زه میباشند. اما این اسامی گمراه کننده میباشند. چرا که نام گیتار به نظر میرسد از نمونه رایج سازی مشابه که در هند و آسیای میانه نواخته میشده مشتق شده باشد.

که اشاره ای به این موضوع است که نامهای سه تار، سی تار و گیتار باید از یک ریشه باشند و اینکه به سادگی آن را ترکیب سه و تار بدانیم چندان منطقی به نظر نمیرسد و جای تأمل دارد. همین که پاره ای ایده این تغییر را به 250 سال قبل و پاره ای به ابوعلی سینا نسبت میدهند نشان دهنده وجود یک فرضیه و سعی در یافتن زمان وقوع آن میباشد.

البته این امکان هم وجود دارد که ستار به کل معنی و ریشه متفاوتی داشته باشد ولی آن را به دارنده سه عدد تار تعبیر کردن هم چندان صحیح به نظر نمیرسد.

اجزا

این ساز از بخش‌های زیر تشکیل شده:

سیم‌ها:

سیم یکم یا سیم سفید از فولاد

سیم دوم یا سیم زرد از برنز

سیم سوم یا سیم مشتاق یا زنگ که دقیقاً هم جنس و هم اندازه سیم یکم است

سیم چهارم که آن هم زرد رنگ است و از دیگر سیمها قطورتر است.

کاسه: از نظر ساختاری مانند کاسه عود یا تنبور است ولی کوچکتر از آنها (درازای کاسه سه

تار از ۲۶ تا ۳۰ سانتی متر، پهنای آن به تناسب بین ۱۲ تا ۱۶ سانتی متر و ژرفایش نزدیک ۱۳

سانتی متر می‌باشد). و معمولاً از چوب توت ساخته می‌شود.

صفحه: روی کاسه جا دارد و دست راست نوازنده روی آن قرار می‌گیرد. صفحه دارای سوراخ‌هایی برای خروج صداست.

دسته: درازای دسته ۴۰ تا ۴۸ سانتی متر و قسمتی که گوشی‌ها در آن تعبیه می‌شوند ۱۲ سانتی متر و پهنای دسته ۳ سانتی متر است.

خرک

سیم‌گیر: در بخش پایانی کاسه ساز ابزاری چوبین برای نگهداری سیم‌ها وجود دارد که عموماً سیم‌گیر خوانده می‌شود.

شیطانک

گوشی: سیم از یک طرف به سیم‌گیر در انتهای کاسه و از طرف دیگر به گوشی‌های کوچک شونده در انتهای دسته ساز بسته می‌شوند. با پیچاندن گوشی‌ها ساز کوچک می‌شود. پرده.

سه تار دارای صدایی مخملین و ظریف بوده از آنجاییکه که با کنار ناخن انگشت سبابه دست راست نواخته می‌شود، صدای ساز ارتباط مستقیمی با اعصاب و روان نوازنده پیدا می‌کند و از این رو سه تار را اغلب همدم اوقات تنهایی خوانده‌اند.

اغلب شنوندگان، ساز سه تار را دارای لحن و نوای غمگینی احساس می‌کنند، اما نوازندگان معاصر موسیقی ایرانی در تلاش برای توسعه موسیقی مدرن و نوی ایران، آثار زیبایی آفریده‌اند که با حال و هوایی که تا دو دهه پیش از این ساز تصور میشد کاملاً متفاوت است.

نوازندگان سه‌تار

نوازندگان پیشین:

میرزا عبدالله، درویش خان، عبدالله دادور، ابوالحسن صبا، احمد عبادی، نور علی برومند، یوسف فروتن، سعید هرمزی، ارسلان درگاهی، مشیرمعظم افشار، داریوش صفوت

نوازندگان کنونی:

جلال نوالفنون، محمدرضا لطفی، حسین علیزاده، داریوش پیر نیاکان، عطا جنگوک، داریوش طلائی، کیوان ساکت، مسعود شعاری، حمید متبسم، کیهان کلهر، محمد فیروزی، کیا طبسیان، امیرحسین پورجوادی، قشنگ کامکار، بهداد بابائی، علی بوستان